

SIK CSABA

## Naplójegyzetek — Alföldy Jenő cikkéhez

*A politika művészete – a művész politikája.* Ma a hatalom tudománya-ként határozzák meg, valaha a művészete volt; írók is, ha kevesellték a papír és a toll kockázatát, a ragyogás pedig hiányzott nekik, kedvtelve választották sorsuk, személyiségük keretéül. *Chateaubriand* például. Persze, ha típussá léptetjük elő, tanácsos figyelmeztetnünk a dátumokra. „Mert amikor annyi hévvel és gyűlölettel vetette magát a politikába – írja a diplomata, memoár- és esszéíró Paléologue *Három diplomata* című könyvében –, irodalmi pályafutása lényegében véget ért. Valamennyi főműve megjelent már, költői inspirációja kimerült, ifjúkora meghalt. Az álmok és a rajongások kora örökre elszállt.”

Paléologue 1814 áprilisára teszi Chateaubriand politikai pályája kezdetét, tehát Napóleonnól és a Bourbonokról írott röpirata, amely „életigazolványt szolgált” a volt uralkodóháznak, s a restauráció egyik leghatásosabb argumentuma lesz, megjelenését tekinti nyitánynak, bár tíz évvel korábban Bonaparte kegye már juttatott neki diplomáciai megbízatást. Hat hónapig volt Chateaubriand a római francia nagykövetség titkára, de hazatért, abban a reményben, hogy „az első konzul megérti, számomra csak az első sorban van hely”. Azonban újabb, s megint másodrendű pozícióra is jócskán várnia kellett: 1821-ben lett berlini követ. Kezdetben élvezte a jólétet, a fényűzést, de hamar megúnta III. Frigyes száraz udvarát. A kinevezésért folyamodva írta: „Egy másik ember született bennem, a politikus, de azt hiszem, kevés közöm van hozzá”; *Chamfort*ról pedig: „Gyakran csodálkoztam azon, hogy ilyen férfiú, aki annyira ismeri az embereket, hevesen csatlakozhat bármilyen politikai ügyszőz. Hát igazán nem tudta volna, hogy valamennyi kormány mennyire hasonlít egymáshoz”. Elvek helyett legfeljebb hangulatai voltak, a politika sem az eszmék megvalósításának gyakorlati lehetőségét jelentette számára, talán nem többe indultai kiélését biztosító pótcselekvésnél. Két hónap múltán újra Párizsban van. Részt vesz saját kormánya megdöntésében, a hatalomra került Montmorency-Laval kabinet londoni követséggel jutalmazza. Az állomáshely fontossága annyira fellelkesíti, hogy emlékiratba kezd. „Akik emlékirataimat olvassák, nem fogják észrevenni, hogy az írást kétszer szakítottam félbe, egyszer, hogy nagy ebéden lássam vendégül a yorki herceget, az angol király fivérét, másodszer, hogy a királynak Párizsba való visszatérésének évfordulóján ünnepélyt rendezzek. Ez az ünnep-

Előzmény: 1. Alföldy Jenő KÖLTÉSZET ÉS POLITIKA NAPJAINKBAN című vitaindítója (1984/5. szám); 2. Gyertyán Ervin A VIHARMADÁR – KALITKABAN; Héra Zoltán A TISZTA POLITIKUM (1984/6. szám).

ség 40 000 frankomba került. Diszes szalonjaimat megtöltötték a brit impérium nagyjai, főrangú hölgyek...; asztalaim csak úgy csillogtak a londoni kristályoktól és a sevres-i porcelán aranyától.” Lelkesedése hamarosan alábbhagy, Guizot szerint azért, mert a londoni társaság inkább tartotta ironak, mint politikusnak, önteltségét komikusnak találta; Chateaubriand kevesellte a hódolatot.

Valóságos politikai szerepet egyszer játszott, amikor észrevette, hogy a Bourbonok tétlen monarchiája ki fog múlni, ha nem sikerül kiköszörölnie az 1815-ös csorbát. Külügyminiszterként a háborút szorgalmazta; a francia csapatok megint átlépték a spanyol határt, visszaültették a trónra Franco előképét, VII. Ferdinándot. A hadjárat a közvetlen célt elérte ugyan, a közvetett azonban elvesztette, tovább mélyítvén a kapitalizálódó társadalom és a monarchia közti válságot, csak a forradalmat siettette, amely 1830-ban véget vetett Chateaubriand politikai kalózkodásának.

Nagy író volt, *Victor Hugó* ifjú korában Chateaubriand akart lenni, vagy semmi; tehetsége, egyesek szerint zsenije azonban, áttekintvén e politikai pályát, inkább fokozza, mint kisebbiti Marx igazát, aki kíméletlenül írt róla: „Ezt az író soha nem álltam. Franciaországban azért lett olyan híres, mert minden tekintetben legklasszikusabb megtestesülése a francia vaniténak. S hozzá ez a vanité nem a könnyű, léha, tizennyolcadik századi köntösben, hanem romantikus áruhában, újsütetű szőlomokkal páváskodva lép fel”. A tanulság: a tehetség nem ment fel, legfeljebb a felelősséget súlyosbítja; a hibát bűnre halmozó, a mesterségét, mint tudományt űző politikus baklövőseit látván ne ahítsuk vissza a politika művészetét, a művészpölitikust – elegánsabb volt, hasznosabb aligha.

*Alföldy* Lukács igazának újragondolására biztat, s idézi is: „A politikai költészet jóval előbb lépett fel, mint a megszervezett, modern pártok. ...Lessing, Shelley, sőt még Heine is pártköltők, párt nélkül”. Az emberibb jelen és az emberi jövő pártján álló költők, míg Chateaubriandnak csak a Bourbonok klikkje jutott.

*Példázat – megintcsak tanulással.* (Ezt a történetet elmondtam már festőknek, szobrászoknak, sajnos, szakmájukra tett célzás nélkül, így sikerert arattam vele.) Chateaubriand esete – ennyi idő múltán aligha több – Alföldy barátom állításának – „...a politizálás ugyanúgy az ember nembeli lényegéből fakadó tevékenység, mint ahogy a nembeli lényegből következik az ember erkölcsi érzéke...” – második felét bizonyosan nem igazolja, de igazolható-e az első? *Tasso* és *Bruno* példája is kényszerrel szól inkább.

Kivételes jelenség volt mindkettő, a korban tipikus, bár összegegyeztet-hetetlen emberi igény megtestesítője. Dél-Itáliában születtek, szinte gyerekfejjel léptek Nápolyban kolostorba, Tasso jezsuita lett, Bruno dominikánus. Az egyházi nevelés kitörölhetetlen nyomot hagyott a lelkükön – Brunón is. Korán megérintette őket a nagyrahitatottság érzése, hamarosan szükké is vált számukra a szülőföld. Életre szóló szellemi élményt adott nekik a frissen felfedezett antikvitás; Tasso *Platont* és *Homéroszt* olvasta, Bruno így vallott az inkvizíció előtt: „Mi is követjük a pythagorasi iskolát, mely az értelem szülőföldjén, nagy Görögországban eredt”. Tassót azonnal elismerés fogadta, Brunót rágalom, értetlenség, üldözés,

és kísérte halálig. Mindketten elfordultak a középkori világtól és világtól, Tasso azonban csak odáig gondolkodott, ahol a kor tabuait felállította, míg Bruno habozás nélkül szembefordult a keresztény dogmával. Amikor művében kivetnivalót talált az egyház, Tasso cenzort kért, s kívánsága szerint átdolgozta művét, meg is kapta a legnagyobb elismerést, ami költőt érhetett a 16. században, megkoronázták a Capitoliumon. Idegbetegsége táplálta aggályait, műve iránti kételyeit túlbuzgó vallásossága fokozta; gyógyulását aligha segítette elő az a hét év, amit a ferrarai Szent Anna-kórházban töltött. Utolsó óráit pápai áldás könnyítette, halottas ágya mellett, a római Szent Onofrio kolostorbeli cellájában biborosok imádkoztak; „Expectavi expectans, Dominum meum Christum”, mondta állítólag mielőtt kilehelte lelkét. Aznap rendelték el Bruno kivallatását.

„A bírák elé vezetted – olvashatjuk a jegyzőkönyvben – egy közep-termetű, barna hajú, feltűnően szép férfi, kinek életkora körülbelül negyven évre tehető.”. Megesketik, hogy az igazat, csak az igazat vallja. Közbe-veg, egyenesen a nagyinquisitorhoz intézve szavait: „Csak az igazságot mondhatom. Gyakran megfenyegettek azzal, hogy a szent inkvizíció elé kerülök. E fenyegetést tréfára vettem, mert bármikor kész vagyok számot adni magamról.”. Tasso ma már filológusok zsákmánya, Bruno viszont korántsem a tudománytörténészeké, noha filozófiája rég clavult, s tanításai java részét az egyház is vallja. Nem is arról van szó, kinek volt igaza, hanem: kinek volt morálisan igaza? Tasso nem kisebb költő, mert hiányzott belőle az erkölcsi helytállás bátorsága – mérlegelnünk kell ideg- vagy elmebetegségét is –, Brunót viszont feltétlenül nagyobbá teszi az igazsághoz való feltétlen, életét is feláldozó ragaszkodás.

Neveltséges lenne persze, ha Giordano Brunónak hinné magát, akinek szerkesztővel, zsürral, dramaturggal, adminisztrációval volt már kocódása, éppen azért, mert vannak helyek a világon, ahol a felismert igazsághoz való hűség ma is az ő sorsára juttatja a szellem emberét; tessék fellapozni a Zrínyi kiadónál megjelent latin-amerikai költői antológia életrajzi jegyzetét, olyan halálnemekkel találkozhatni benne, amilyenekre Torquemada fantáziájából sem telt. A történetből, ha idejét múlt szerepek igazolása nem is, az a tanulság azonban mindenképpen kiolvasható: ahol az író csak fenyegetés, vesztély vállalása árán gyakorolhatja mester-ségét, az igazság kimondását, jelen van az írói erkölcstelenség lehetősége, a hivatását gyakorló ember jellemétől függetlenül.

Az üzletággá vált könyvkiadás, műkereskedelm a fejlett világban a diktatúrakénál ravaszabb csapdákat állít. A művészeti életből már teljesen kiktatta a század művészetét sokáig fejlődő mozgásban tartó dilemmát: hivatalos és nem hivatalos, konzervatív és avantgarde konfliktusát, különbségüket két, árujával házaló kereskedő ellentétére redukálván. *Michel Ragon*, az avantgarde egyik legelkötelezettebb kritikus és történésze írja *Művészet: mivégre?* című cikkében: „...a dadaizmus a lázadó avantgar-dizmus kalandja volt. És elmondhatjuk-e, hogy ma az alkotásellenes mű sokkolja a polgárt? Nem. Sőt, létezik egy polgári közönség, amely a kul-túra paródiájának szíves-örömet tapsol. A dadaisták alkotásaikat szokatlan helyeken, kicsi, nem kereskedelmi galériákban, saját kockázatukra és veszélyükre állították ki... Mai utánczóik a világ legnagyobb múzeumaiban, a legismertebb galériákban vannak kiállítva. A sajtó nemhogy gúnyo-lódnék rajtuk: nagy hírverést csap nekik... Mostanában hajlamosak va-

gyunk rá, hogy avantgarde-nak tituláljunk olyan, gyakran tehetős al-  
kotókat, akik megbízások tömegével és az erkölcsi megbecsülés számtalan  
jelével elhalmozva, inkább az avantgarde tisztviselőfeléi lettek. Sok fiatal  
művész ábrándja, hogy „kiátkozott festő” legyen, mint Van Gogh, aki  
társadalmi sikerekkel is dicsekedhet. S nem veszi tudomásul a kegyet-  
len igazságot: a sikeres Van Gogh nem az a Van Gogh volna, aki meg-  
indít bennünket.”

Mint az említett antológia bizonyítja, eszelős katonai diktatúrák ítél-  
nek ma is brunói sorsra írókat; a modern művészeti intézményrendszer  
módszerei üzletiek. A vietnami háborút leleplező amerikai művészek ké-  
peiről, szobrairól a művészeti establishment zsoldjában álló kritikusokkal  
is megíratják, a művész leleplezi az USA mocskos háborúját – remek-  
műben, s végül is ez a fontos. (Pénzes gyűjtő azonnal meg is vette *Kien-  
bolz Hordozható háborús emlékművét*, talán épp a háborún keresett pénzt  
fektette a manapság részvénytársaság játékos műalkotásba). Kapalódnánk  
a tétel ellen a példa bátorítására, de a művészetben valóban a remekmű  
a fontos.

A *jokozás törvénye*. Közhely, amit a genetikai ismeretterjesztő cikkek,  
könyvek megint divatba hoztak, hogy a lélek, az idegrendszer betegségei  
végzetes hatással vannak a tehetség fejlődésére, érvényesülésére. *Kretschmer*  
szerint pszichopatológiás vonással társult tehetség credménye, a zseni; le-  
hetséges, hogy *Szent Pál* epilepsziás volt, az viszont bizonyos, az epilep-  
sziasok között ritkák a szentpálok. *Babits* finom distinkciót tesz betegség  
és betegség között: egyiknek plusza, másiknak mínusza van szerinte. *Vö-  
rösmarty* lelke „felfelé” volt beteg, felismerte a kórt és küzdött ellene,  
helyre akarván állítani az egészséges egyensúlyt művészettel, szerelemmel,  
filozófiával, munkával. A művészlélek betegségének történetében talán  
valóban tetten érhető a szentpáli pillanat, amely felfelé vagy lefelé bil-  
lenti.

Tasso „lefelé” volt beteg, ennek következménye az erkölcsi mínusz,  
amely műve értékét, ha nem is csökkenti, de megfosztja az igazságra tö-  
rekvés morális súlyától, amely Bruno esetében az értékelés mérlegébe  
esik. Hasonlóképpen betegítette Chateaubriand-t a politika: véreskezű zsa-  
rnokot uralomra segíteni háború árán történelmi bűn, erkölcsi vétek, író-  
ról lévén szó – a művet akár visszafelé is megférgető stílushiba. Az iro-  
dalommal, az irodalmi alkotással szemben a kritika gyakran helyezkedik  
– a példa bizonyítja, nem mindig jogtalanul – a bíró álláspontjára. Er-  
kölcsei követelményt támaszt vele szemben, rendszerint igencsak viszony-  
lagost, többnyire ellenpélda segítségével. Mikor *Ady* ellen támadt a hi-  
vatalos kritika, egyik leggyakrabban hangoztatott vádjá volt, hogy *Ady*  
erkölcstelen költő, erkölcstelenségével előszeretettel állították szembe *Petőfi*  
költészetének egyszerű tisztaságát, nemes erkölcsiségét. Kortársai azonban  
korántsem vallottak ilyen egyértelmű véleményt *Petőfi* költészetéről, nem-  
csak ellenségek, hívek is vitatták, s épp erkölcsi szempontból. „...mint  
ígérem. *Petőfi* költeményeit érintem – írta *Csalánfy* 1845-ben a *Pesti Di-  
vatlapban*. – Ezek nekem tetszenek, ha erkölcsiségében, sülyedni kezdő  
korunkra nem sok írt látok is benne...” *Borról*, szerelemről, vallásról, po-  
litikáról stb. szólván egyaránt vétett a közérkölcstelen; a szóhasználat  
elárulja, az illető erkölcsnek csupán a közfelfogás ad objektív értéket.  
Azt tenni, amit elfogadtunk helyesnek: erény, különbözni, külön úton jár-

ni: bűn. Persze, ha az az erkölcs, amit a megszakás tart annak, akkor kritériuma nem hosszú életű, abszolút érték helyett relatív társadalmi normáról van inkább szó, amely divatozása, élettartama idején bír érvénnyel. Mégis norma, törvény, amíg a közfelfogás meg nem változik.

Az előírás hatálya fokozódik, ha a költő elé feladatot állítanak. *Tompa* halála után *Aranyt* kérték fel, írjon költőbarátja sírkövére verses feliratot. Több követelménynek kellett eleget tennie: *Tompa* emlékét a legelőnyösebben megörökíteni, kifejezni a nemzet kegyeletét, külön is hangsúlyozva a szűkebb pátriáct, végül is *Gömör* szurkolja le a sírkő árát, a vers tiszteletdíját:

*Tompa sírkövére*

1

*Tompa Mihály* tetemén ez elomló szikla nem emlék;

Ő maradandóbbat tőn maga műveiben.

Csak jel: egész ország fájdalomra kiért sajog egyre,

Hű fia drága porát e helyen őrzi *Gömör!*

A négy sor kegyeletes valótlanságokat állít. Valóban sziklánál maradandóbb lenne *Tompának* a középszerűsége csak hébe-hóba, akkor is inkább ambíciójában áttörő költészete? Tényleg országos lenne a fájdalom halála miatt? S feljegyzendő áldozat, hogy egy gazdag vármegye sírkövet állít költőfiának, illetve a maga nagylelkűségének? *Arany* jól tudta, mindig terjed az ország emlékezete, mennyi a költő becsülete a megyei urak előtt; új verset írt tehát:

*Tompa sírkövére*

2

Természet! ki ezer képben tükrözte halálad

S új életre hogyan kelsz, ha üdül a tavasz,

Mert öleden nyugszik, maga egy burkolt, szomorú kép.

Várva nagy értelmét bús tele titkainak.

Lágyan öleld tetemét Anyaföld s ti szeretti, Virágok

Üljetek ágya köré, mondani méla regét.

Eminensen megoldott lecke, a hibátlanul működő arányérzék feleslegessé tesz minden túlzást, annyit vállal a feladatból, amennyit az őszinteség és igazság sérelme nélkül vállalhat. A hang azonban elűt a hatvanas évek elejétől az *Őszikékig* tartó lírai válságkorszak keserű, gúnyos, önkínzó versbeszédétől, s aligha alkalmas arra, hogy megnevezze, amit valóban érez, *Tompára* gondolva. Megírja hát azt a négysoros epigrammát, amely kisebb költeményei sorában a kiegészítést követő évtizedben az egyik legárulkodóbb:

*Szegény Miska sírkövére*

Hát jól van így, amice *Tompa*:

Én skártba, te végnyugalomba;

S ha nem pönög lantunk, gitárunk,

A varjú sem károg utánunk.

„*A hangnem kényessége*”. 1945-ben *Vas István* Költészet és politika címmel írt kritikát *Balázs Béla* összes verseiről, elvi kérdések felvetését megengedő jelentőségűnek ítélve költőt és művét. A közepén kezdi, talán

nem is sejtve, milyen hosszú időre kibogozhatatlan gordiusi csomónak vág oda: „Semmi kifogásom a politikus költészet ellen. Tudom, hogy nagy költők életművében többnyire helyet kapott a politika is, sőt én magam nem is tudom elképzelni, hogy a szélesebb láthatárú költőt ne érdekelje szenvedélyesen. Csakhogy a politikai költészet nehezebb műfaj, mint elterjedtségéből itélteni lehet. S az a bökkenő, hogy nálunk újabban szinte előírás-szerűen a könnyebb végén fogják meg.”. Mi riasztja? A pártosság követeleménye, a kötelező feladatként vállalandó, politikai lecke? A kérdés bonyolultabb, múltja, s ennek nyilvánvalóan következménye van: „A politikus költő első veszedelme: író és párt viszonya. Nem mintha a párt hatása az irodalomra nem lehetne igen értékes. Ki tagadná például azt a hatalmas ibletet, amelyet a kommunista mozgalom József Attila vagy Déry Tibor művészetének adott? A nebezgség olyankor kezdődik, amikor a költő nem elégszik meg azzal, hogy ő kap a párttól – erőt és élményt –, hanem adni is akar a pártnak: tüstént használató fegyvert. Holott épp az, akit a politika szenvedélyesen érdekel, hajlamos arra, hogy egyénien és eredetien gondolkodjék róla, s amit gondolt, egyénien és eredetien fejezze ki. Így válhatik aztán a párt pillanatnyi szemszögeből eretnekké az, aki később a dolgok természetes rendjénél fogva a párt reprezentatív művésze lesz, mint éppen József Attila, akinek életében ilyen természetű csalódás volt egyik fő oka megbasonlásának. Ha viszont könnyen tud alkalmazkodni az időszínpontokhoz, vigyázni kell, hogy az ne legyen belőle, »akire csak egy párt vigyáz«”. Vast a dogmatizmus veszélye, az író szellemi-erkölcsi kiszolgáltatottságának lehetősége rettentí, amire éppúgy talál példát a kritikája tárgyául választott kötetben, mint más írásai tanúsága szerint irodalompolitikusok programbeszédeiben, szektariánusnak ítéltető irodalomfelfogást megtestesítő elméleti jellegű dolgozataiban: „Még nagyobb bökkenője a politikai költészetnek a hangnem kényessége. A politika legújabb kori szerepét sokan a valláséhoz hasonlították. Mindenesetre fennáll köztük az a meglepő hasonlóság, hogy olyan témák, amelyek minden hangnemet kibírnak, csak az érzelmességét nem. Lehet azzal a gyermeki-isteni naivitással kezelni, ahogy Petőfi tette, lehet hideg és tárgyilagossal szenvedéllyel, mint az József Attilának sikerült, vagy forró szenvedélybe olvasztani, mint Vörösmarty, Ady, Babits költészetében, csak éppen azon a meghatott, rebegő, biedermeier hangon nem lehet róla szólni, ahogy az mostanában újságjainkban és betilapjainkban divatos – ráadásul nagy távlatokra törekedve, gyárakkal, földekkal, menetelő milliókkal. Heine vagy Illyés, a politikus költészetnek ez a két mestere, sikerült verseiben a kibuggyanó érzelmet iróniával fékezni.

Balázs színekkel akarja magasba emelni. Csakhogy ezek a színek többnyire külsőségek. Magyar nosztalgiai érzelmességükben már szinte az »Álmodó Tiszapart – Szívem, lelkem odabajt« dallamát idézik. Egyébként színekért végigjárja az egész világot, de minden tájon szokványos tartozékokat talál. Megéneklí Sztálin arcképét, Mozartot, aki »Uszító szépség, lázító öröm A Bastille végső ostroma előtt«, a »katalán tűzvész«, az orosz május elsejét, a moszkvai fehér éjszakát, a Vörös Hadsereget, Sztálingrád romjait, a versailles-i nimfát, akinek szépsége »Új barikádon új életre kel, C' est la France éternelle«, a bécsi felkelést bécsi tájszólásban, Finnországot, ahol »Ama régi táltos Marxnak... Hős fiai: Lenin, Sztálin« a Kalevala ritmusában ostromolják »Mannerheimék gonosz várát«, Leningrád ostroma-

kor a Péter-Pál-erőd és a Nyevszkij proszpekt között »A láthatatlan őrség balad el: Nagy Péter, Puskin, s Lenin árnyai«, egy munkás ében hal, de helyére áll a felesége azzal a tudattal, hogy az ő kidöltével majd a lánya folytatja. Sehol egy kép, egy ütem, egy rím, amely eredeti élményről, átelt stílusról tanúskodik, de szinte – persze fordított előjellel – az a hang, melytől már gyerekkorunk óta a hivatalos magyar irodalom és közírás meglehetősen elkedvetlenített.

Vas igazát elismerve is kétségtelen azonban, hogy a nemzethalál rémének szertefoszlása, a földosztás, a nagybirtokrendszer védelmére hivatott közigazgatási apparátus szétzúzása, a demokratikus intézmények bizonyította szellemi szabadság reményt keltő jövő perspektíváját vázolta fel, és a politikai költészetben új hangnak adott érvényt; elegendő a Vas által is szimbolikus szereplőként említett Illyésnél keresni példát: meg kell csak hallgatni, hogy szólt a felszabadulás előtt a *Nem volt elég*, s utána a *Megy az eke*. Kialakulóban volt az irodalomnak elvi alapon létrejöhethető egysége is, amelynek éppúgy részese volt *Füst Milán* és *Kassák Lajos*, s az a nemzedék, amelynek nevében álláspontját Balázsról írott kritikájában Vas István kifejtette, a megszólaló új is, a negyedik, *Pilinszky*, *Nemes Nagy*, *Rába*, *Szabó Magda*, *Jánosy*, *Darázs*, majd egy-két év múltán a pályakezdő *Jubász*, *Nagy László*. Ellentmondások, feszültségek, elintézetlenségek, felrémelő veszélyek ellenére ritka pillanata volt az irodalmunk történetének.

A kérdés logikus, de jogos-e? Az irodalomtörténet ismer hasonló példát az egységre. A századfordulón a dualizmusnak a társadalmi valóság és a társadalmi rend szentesítette világgép közti szakadékot egyre mélyítő válsága ugyancsak létrehozott valamifajta egyetértést. A valóságot még *Szabolcska* is meglátta – lásd *Hír a falunkból* című versét –, *Kozma Andor* pedig így írt *Agrárszocializmus* című versében: „Míg tej- és mézfolyók között / A kövér jólét mellett / A vézna munkás sok napon / Még kenyeret sem szelhet, / S míg nagy latifundiumok / S dús telkek vidékén / A földmunkás földönfutó: / Seb tátong a békén. // No, persze, akinek jutott, / A földjét nem sokallja, / És kisebb gondja is nagyobb: Mint él a népnek alja. // S a legnagyobb urak szerint / Mind a bajoknak mélye: / Szabadság, szabadelvűség, / Reform és több eféle”. *Elek Artúr* Újabb magyar költők 1890–1910. című antológiájában a *Holnap* és a *Nyugat* költői mellé felvette *Bárd Miklóst*, *Jászay-Horváth Elemért*, *Kozma Andort*, s aligha szerkesztői tévedés, ízlésficam okán, noha az *Agrárszocializmus* verset joggal ítélnék a sematizmus előképének. A bajról tehát a Petőfi, a Kisfaludy Társaság tagjai is tudnak, beszélnek is róla valamilyen égi megoldás reményében, nehogy a társadalmi rendet fenyegető politikai eszméké és mozgalmaké legyen az egyetlen – elgondolni borzasztó –, a döntő szó. Talán nem is a tartalom volt veszélyes az uralkodó osztály szemében, inkább az új forma, amely fenyegetőbben utalt a minden érvényben levőt elsöprő forradalom realitására.

Amikor az *Új magyar költők* megjelent, az irodalmi egység lehetőségét már elfújta a politika szele, 1905. június 18-án a király a katonai létszámcemelés ügyében három éve folyó obstrukciós harcnak véget akarván vetni, Fejérváry Géza bárót, a darabont testőrség parancsnokát nevezte ki miniszterelnökké. A kormány többszöri lemondása után december 16-án *Kristóffy* belügyminiszter előterjesztette az általános titkos választójogra vonatkozó

törvényjavaslatát. A parlamentben és a kulisszák mögött zajló alkudozások eredményeként 1906 áprilisában Wekerle lett a miniszterelnök; kormánypárt és ellenzék közös erővel szabotálta el a választási törvényt, amely mint Tisza írta: „...*voltaképpen csak burkolt formája egy olyan harc megindításának, amelyet osztálybarc néven, a szociáldemokraták már régen viselnek a mai politikai, társadalmi és gazdasági rend ellen*”. Hasonlóképpen vélekedett Ady is, de ő valóban viselni akarta, nem úgy, mint a szociáldemokraták: „*Régi módon Bécs csak kacagott / Itthoni, ál, úri ribil-liókra, / De mit mi kezdünk, s a lelkekben tombolt, / Már igazi, tüzes forradalom volt*”.

Politikai költészete ezután valóban „az élet végső kérdéseiig nyúlik”, ahogy Lukácsot citálva Alföldy írja, meghatározásában legfeljebb a pátosz szót cserélném etoszra.

Ady felől nézvést irodalmunkat, persze el kell gondolnunk, jogosan beszélünk-e róla, mint politikus irodalomról? Mikszáthnak a pénzügyminiszter reggelije elnökötözésére telt, Krleza regényéből viszont megismerem a dualizmus korának valóságos politikai viszonyait, hitelesebben, mint Gratz Gusztáv monográfiájából; a példát meg lehetne toldani, hogy a kérdés jogosabb legyen. De mi a válasz rá?

*Új helyzetben.* A politika egy téma a sok közül, s bár a téma aligha jelentéktelen, önmagában mégsem esztétikai vagy erkölcsi tett, csupán általa az író nem kerekedik esetleg fogyatkozásai fölé. A hagyományos politizálás abban a világban, amelyben a jövőre nem alkalmazhatók a múlt tapasztalatai, ahogy a Római Klub elnöke állítja, korántsem biztosít művészi jelentékenységet. Ha az emberi nem került életveszélybe, a megoldást hiába keressük a megszokott módon, többé már nem elegendő osztályban, nemzetben gondolkodni, mégha „előttünk egy nemzetnek sorsa áll” is: az emberiségben kell. A föld zsugorodik, mondja *Peccei*, s nemcsak annak következtében, hogy a század utolsó évtizedének népességnövekedését kétmilliárdra teszik az előrejelzések. A biológiai rendszerek kimerülőben vannak, egy főre eső hozamuk évek óta csökken, az energiaválság tovább tart. Félmilliárd ember vegetál ma az éhhalál szélén, mi lesz a sorsa a nyomorövezetekben születendő újabb kétmilliárdnak? A Kelet–Nyugat, Észak–Dél tengely mentén elrendeződött emberiség megosztva az egymásrautaltságnál bizonyos jelentéktelenebb ellentétek által, képtelen a faj sorskérdéseit megoldani, holott vallási, nemzetiségi, nemzeti gondjaival gyűrőköze is czzel kell szembenéznie.

Az irodalom akkor politizálna korszerűen, ha az emberi faj identitását keresné, azt tartaná fontosnak, ami összeköt, ahelyett, ami elválaszt. Meg kell változtatnia tehát távlatait, dimenzióit és ambícióit, amíg egy művészi alkotás csak keletkezése pillanatában és helyén érvényes, mind esztétikailag, mind erkölcsileg megkérdőjelezhető. *Jászai Oszkár* Művészet és erkölcs című könyvében, 1908-ban a l'art pour l'art jogosultságát cáfolva, feltette a kérdést: miért esne a költőietlenség bűnébe az, aki a világot leginkább foglalkoztató gazdasági bajokat választaná műve témájául? A kérdés pusztán azért naiv, mert ma már tudjuk, a baj korántsem csak gazdasági, még kevésbé az a megoldása. A szellemnek is kell, hogy javaslata legyen rá. Csak az az irodalmi jelenség korszerű, amelynek van; amelynek nincs, politizáljon bár az első szótól az utolsóig, nem bírhat valódi politikai érdekekkel.

## Érte, érted, értünk!

Alföldy Jenő gondolatébresztő *Kísérletére* – ismerve a beérkező vitacikkek nagy számát – szabályos korreferátum helyett csak néhány, számomra különösen problematikusnak tűnő részt érintő gondolattal kívánok reagálni.

1. Igaz: a politikai költészet hanyatlása napjainkban nem vívmány. De: ne feledjünk el különbséget tenni „megrendelt”, vagy legalábbis „elvárt”, és „spontán” politikum között. Az utóbbi kevésbé látványos, viszont jóval időt állóbb. Elég, ha az ötvenes és hatvanas évek politikai költészetének nyilvánvaló különbségeire utalok itt.

2. Alföldy egyik alaptézisét: „A politikai költészet pillanatnyi hullámvölgyhelyzetét én annak tulajdonítom, hogy a felszabadulás utáni évtizedekben jelentőssé nőtt költők (és nemcsak költők, hanem epikusok és közírók is) megfelelő utánpótlás nélkül haltak meg vagy hallgattak el. Ez azonban nem indokolja, hogy ne lássuk meg azokat a lírikusokat, akik mégis vállalják, hogy az Illyés Gyulák, Veres Péterek és Lengyel Józsefek nyomában tátongó fájó hiányt betöltsék.” (Kiemelések tőlem!) teljes egészében vitatnom, s amennyire tőlem telik, cáfolnom kell. Az illendőség kedvéért, s hogy személyes panaszba ne fulladjon egy nyilvánvalóan elvi kérdés, nem saját, növekvő számú politizáló verseim sorsát kívánom itt taglalni. Csak megjegyzem: vannak, vagy legalábbis *lennének...*, mégpedig nem azért, hogy viszályt és haragot szítsanak, hanem hogy a megértését és a közeledést sugallják azokban a közismert, gyötrelmes kérdésekben, amelyek generációmát leginkább foglalkoztatják...

Ám, ha „csak” műkedvelő kritikusként és gyakorló lektorként közelítem meg a kérdést, akkor is köteteket megtöltő cáfolati példatárat tudnék Alföldy Jenő elé tenni. A számtalanból most csak egyet, Apáti Miklós *Szerelmi történet* című, 1980-ban íródott könyvét említem. Éspedig azért, mert ez a regényszerű versfűzér illusztrálja az utóbbi 20 év versterméséből talán legnyilvánvalóbban azt a változást, amelynek politikai líránkat szükségszerűen el kellett érnie. Az ötvenes évek politikai versei – mai szemmel legalábbis – kevés kivétellel alig voltak művészibb fokon, mint – mondjuk – a közismert *5 éves terv* cigaretta dobozai. Egyformaságuk, harsogó pirosuk-színchagyott kékesszürkeségük abból az alapvető tévedésből fakadt, miszerint a „közösség költőjének” magasabb célok érdekében el kell nyomnia magában az elnyomhatatlant: a költészetben minden korban főszerepet játszó individuumot. Napjaink politikai költészetét éppen az emeli fel és menti meg, aminek jogát korábban elvitatták tőle. Az, amit rosszízű szóval „privatizálásnak” neveznek. Ezért is választottam mondandóm illusztrálására éppen Apáti könyvét. A *Szerelmi történet* ugyanis egyfelől szabályos „love story”, formájában „kései petrarkista” udvarló ének. Ami azonban a nyolcvanas évek legjobb verseskönyvei közé emeli, az éppen a *politikum*. A politikum, amely nem rikoltó tace-

paokból, hanem csöndes félmondatokból érteti meg az olvasóval, milyen köznapi bajvívások közepette, milyen hivatali packázásokon átbukdácsolva nyeri el a költő magyar anyanyelvű, de nem magyar állampolgárságú, „erdöntüli” kedvesét... E versekben a közéleti tartalmat a magáéleti intenzitás szikráztatja fel: „Veszélyes száj ez, barátaim: igaz. / Börtöncella jár ezért a szájért. / Ha ő / kimondhatná, mit Európánkban rettegünk, / nem volna több szavalat, s hálaének.”. „A tiszt se kérdené: mit hoztál magaddal: / a fenyőillat / pórusaiból nem vámolható. / ... „Majd eljössz, majd eljövök, majd / jön hat-hét új miniszter, rendeletsereg...”

Azt, hogy e versek mennyire túlnőnek két ember szerelmének témakörén, aligha kell külön bizonyítani. Korántsem véletlen, hogy legpolitikusabb (Apátinál sokkal direktebben politizáló) költőink egyike, Tóth Erzsébet reagált a Szerelmi történetre, *Érted és érte* című, Apáti Miklós-nak ajánlott versében: „Szerelmedért vámot kér Európa? / Ezt a táncot Európánkért. / Európa legjobb fegyvereiért: / a lelakatolt folyókért, népdalokért, kivégzett iskolákért, kitépott virágkezekért...” (Tóth Erzsébet: *Érted és érte*).

Így lesz, így lehet végül az „érted és érte” – az igazság és a szóformálás ereje által – „értünk”, azaz a legtisztább közösségi líra...

3. A korábbiakban már idézett Alföldy-passzus tévedései folytatódnak, sőt tetőződnek a *Kiserlet* egy másik részletében: „És ha tüzetesen megnézzük a felszabadulás utáni évtizedek magyar líráját, azt látjuk, hogy a korántsem politizáló természetű lírikusok legjava bőséggel teremtett politikai értelemben is jelentős művet; gondoljunk Weöres Sándor, Kálnoky László, Vas István, Jékely Zoltán, Csorba Győző, Nagy László, Pilinszky János, Juhász Ferenc és még jó néhány kitűnőségünk munkásságára, melyből tucatjával és tucatjával szemelgethetnénk, az olyan erős közéleti töltésű műveket, melyek nélkül a politikai líráról adott kép csonka és kirekesztősdit gyanítatóan hiányos volna.”. E néhány mondatban lehetetlen észre nem venni az önellentmondást: a nem kirekeszteni-akarásban a mégis-kirekesztősdit. Ha ugyanis a felsorolt költők „alapvetően nem politizáló természetűek”, akkor hogyan írhattak tucatszámra „közéleti töltésű” verseket? Vagy akár megfordítva: tucatnyi fontos közéleti vers megírása után hogyan, milyen alapon nevezhető egy költő „alapvetően nem politizáló természetűek”, akkor hogyan írhattak tucatszámra „közéleti töltésű” versekért iszonya volt az egyre kevésbé vonzó írói közszerepléstől, felszólalásoktól?... Mint a felsorolt költők közül számomra leginkább ismerős Jékely Zoltánnak, akit kényelmesebb örök-egy trubadúr-mezébe visszatuszkolni, mint felmutatni költészetének mély, megszenvedett, kiérlelt politikai tartalmát. Igaz, Jékely általában antikos epigrammákban (*Egy álljfeljancsira, Egy mikro-Napoleonra*) vagy a legjobbfajta romantikán iskolázott allegóriákban (*Az én országom, Petőfi utolsó dala*) mondja ki, amit a máról gondol, ez azonban nem egyéb, mint egy, a vers jövőjében gondolkodó, azt féltő költő szükségese és bölcs önvédelme. Az a módszer, amelyet előbb-utóbb nekünk, a hetvenes években felnőtt költőnemenzedéknek is el kell sajátítanunk, ha nem akarjuk íróasztalfiók-hizlálásra, vagy a joggal kárhoytatott apolitikus magatartásra beprogramozni magunkat. Költői eszköztárunk ilyen értelmű megerősödése-megerősítése lehet az egyetlen garancia arra, hogy közéleti-politikai verseink valóban beépülhessenek a huszadik század magyar lírájába.

## Vers és köz

Jegyzetlapok egy 1955-ben vásárolt József Attila-kötetbe

Ma is ezt emelem le a polcról. Afféle harmadolt áru példányt, a ké-  
mény kötésben belenyomott „30” mellett rűt lilával, kereskedelmies vég-  
zéssel ott a „20”. (Forint) Mosolyogva nézem a nagyobb számjegy óha-  
tatlan diadalát: még pár hónap, s az évfordulót jelzi, a könyvét, s az enyémet.  
Nyári keresetemből vettem, s nem tudom, mire használtam pontosan és hogy  
pontosan használtam-e, akkor rögtön. De hát van-e a költészetnek pon-  
tos használata? S mivel foglalkozom én magam például –, mert kiről szól-  
jak hitelesen? Ennyiben a költészet, s megannyi tartozéka, mégis példák  
adása, egyéni jegyű választásra, ellenőrzésre kínált, bírálatokra kitett min-  
tapéldák gyűjteménye is, amikor úgynevezett költő vagyok? József Attilá-  
nak ezt a kötetét alaposan tanulmányoztam mindjárt azokban az időkb-  
ben. Részt vettem valami tanulmányi versenyen, és Ady meg Költőnk egész  
jól ment, csak Juhász Gyula, mint ezt valahol már említettem, hagyott  
a szárazon, tőle akkor kizárólag *A munka* című verset ismertem. És nem  
mondhatom, amit ma már nyilván szinte akárki, hogy „ismertem viszont  
Apollinaire-től azt, hogy...” Nem, s a világ költészetét sem akarom be-  
lopni ide, ilyesmiket: „...bizonyosság... / Olyan nemesen éltek / Hogy  
azok, akik még előtte való nap / Egyenrangúnak tekintették őket / Vagy  
meg tán kevesebbnek is / Most bezzeg csodálták / Hatalmukat, gazdag-  
ságukat, lángeszüket / Mert van-e fölemelőbb... / ...ha valaki... / ...eljut  
odáig / Hogy az emlékezet jégmezőin / Az emlékekkel összetéveszti magát /  
Az élet erősödik / És nincs szüksége többé senkire”. Vagy „Tűnt idő Lé-  
nyemet formáló istenek / Eltűnök mint ahogy ti is eltűntetek / Borzasztja  
szememet ez az üres jövőndő / Látom, hogy az egész múlt bennem élve  
megnő / Nem halott, csak ami most még nem létezik / Múlt fény fakítja el a  
hónap színeit / Idétlen a jövő, de az amit bevégezett / Az erőt, s a batást  
mutatja az egész”. Nem, én akkoriban még „csak” azt olvastam, s az  
is volt ilyen összetett, hogy: „...bár hüvös, örökkévaló / dolgok között  
kell ögyelegnem, / a palánkok közt szárnyaló / munkát nem lehet elfeled-  
nem”. Azóta, ha nem is palánkok közt, meglehetősen sokat dolgoztam, meg  
gondolkoztam, és arra jutottam, hogy sem Apollinaire-t József Attila nél-  
kül, sem fordítva, sem a palánkok közt csavarogva, de munkátlanul, se  
csak dolgozva és csavargástalanul nem hatásos nekem a világ, nem érzek  
semmit „bevégezett”-nek, nem mutatja semmi „az egészet”. Ilyesmik se  
tartoznak a lényeges gondolataim közé nyilván, mert akkoriban, 1955-ben  
nem nagyon juthattak eszembe, jártam viszont már akkor is a Pálya ut-  
cán, például az elveszített Berni Nemzeti Meccs délutánján, és a sport is  
úgy jött be, ahogy még a régieknek. A költészet? A tanulmányi versenyen  
épp egy hellyel maradtam le a biztos egyetemi felvételtől, de aztán így is  
felvettek, az egyetemen egy jeggyel maradtam le az ösztöndíjról (német  
társalgási gyakorlatok: 4-es), az egyetem után kiderült, hogy valami hoz-  
zám fűzött (magyar nyelvésztudósi) reményeket nem váltottam be, és az

Illatos út palánkjai között lettem nevelőtanár. Önszorgalomból azóta se mentem ki oda, bár semmi elvi kifogásom. Közben tettem és töprengtem emígy-úgy, és azon is, hogy mi ez a sok költészet, amelynek nálam is ellenjátékosai és „legfőbb segítői” támadtak (szintén menet közben): műfordítandó írók, olvasandó írók, lejárandó terepek emberi és nem emberi lényei, megírandó bajnokságok szereplői, értékelendő pályatársak, megmentendő madarak és még sokan mások. A saját megcsinálendő úgynevezett éltém. Vagy meg nem csinálendő. (Lásd: nyelvészstudói remények, másokéi, engem illetően). Most a minap, nem messze a Pálya utcától, ahogy a mindig koszosodó világos kordnadrágom zsebébe kavicsot válogattam, meg teherautóról elhullajtódott kalász magvaiból kinőtt kalaszosféleség kalászát akartam városiasan aratni a Makk Hetes mellől egéreként fölemelt vak madárnak (kavics: Pilinszky; madár-egér-világosságudvar: Szabó Lőrinc), elgondolkoztam ezen a dolgon, hogy Alföldy Jenő kísérletéhez hozzászólnék... s hogy nagyon nekem való cikk, és hát minck azt ismétellem, ahogy ezzel is, amazzal is egyetérték, mit ütközzünk össze épp így a pályán, ugyanazon kapu felé rohanva most a meccsen... elgondolkoztam egy palánk mellett, mi is lenne az, ami... De hadd áruljam el, nyelvészstudói tevékenységektől nem azért húzódtam el, mintha nem becsülném azt a dolgot is akár a legtöbbre a világon, hanem mert eredendően megvolt a dolgom, mondjuk, eleinte költő formájában készültem annak, ami nagyjából most vagyok, efféle (akkor még múnusz osztályú) felügyelgetőnek, akire nem lehet meghatározott szerepkört osztani, se Illatos út cmeletkörletét, se pályán csatárt, védőt, semmi posztot, állandó mozgás a költőség (íróság), és a többi művészettől csak az különbözteti meg formajegyileg (ez egy egész világ volna, ahogy mondani szokás?), hogy fogalmakkal bánik és nagyon kötött formában kell bánnia velük, még ha szabad az a vers, akkor is; már amennyiben jó az a vers. Ne ágazzunk el erre; azt a pénzemet én, amely a legfontosabbak – az igazán lényegesek – közül való volt, palánkok közti lógással kerestem meg, a kábelgyár nevezetű helyek egyikén, 55-ben. Untam bitangul. Akkoriban még a Siklót arra lehetett használni itt, lakótörzshelyemen, hogy az *Igy irtok ti!*-nek valami 30-as évekbeli regényért cserélt példányával a laza lépcsőtömbökön ücsörögjön az ember, és a tömb siklásnak induljon vele, ecetfák és még kiszedetlen aknák közt-fölött. Most is, hogy az Alkotás és a Márvány (!milyen szép, ércnél maradandóbb páros) sarkán ezen a József Attila-ídézetem gondolkodtam (s persze, pontatlanul! most előre bevallom, nem úgy, mint egy másik alkalommal történt... „*míg* hűvös...”, de hát maga József Attila is, mint a dolgoknak afféle perifériáit járó, natúr változatokhoz szokott, belső rugalmú költőgyén, csinált egynémely változatot... nem is a verssoraira, hanem arra, amiből ezek aztán alakulnak... volt neki ez a vele született, nem középiskolás fokú, keveset számítógépczgető, inkább francia kaszinón, ezen az egyszerűnek csak *tűnő*, tűnékeny, nem hűvös, nem örökkévaló ábrákat dobó kártyajátékon és a gyufapörgetésen edzett költőgyéneknek jól való adománya... ezt aztán átadta... átadta a maga életének minden képlékenységét a végérvényesnek fogalmazott, bár változatokban is feltűnedezgető verssorok által), ezen gondolkodtam, ime. Aztán rátértem a Pálya utcára. Sütött a nap, téglafalak mellett haladtam el, gépkocsikat javígtattak, egy rég bezárt suszterbolt fa küszöbére ki volt szögelve egy hol megzázó, hol megszáradó félcipő. Az élet képeit tudtam látni

általuk. Semmiről meg nem feledkezve. Mentem, dolgoztam. Ugyanúgy, ahogy azt az ezeréves-vezekény-ívet, közel harmincezer prózaoldalt lefordítottam; ugyanúgy, ahogy gyerekkönyvet írtam: vagy húsz év elején, s végén egymással pontosan és pontatlanul rokon rajzöleletek jutottak, költőiesen az eszembe, vagy matematikásan, (mert ama régi tanulmányi versenyen ez volt: matematikából is döntőbe jutottam, tudván, hogy hozzá se tudok szagolni majd az ottani példákhoz, hát legalább hamar leadtam alkész dolgozatomat, és kiheveredtem az ellőgható délelőtt magas fűvű napfényébe), *ugyanúgy van*, fogalmaztam volna, rég, ama még enyhe-vidéki-divatossággal, ahogy minden divat a „vidéki” szó leértékelője... miközben a dolgok történnék tovább, a Pálya utca mai téglafala mellett egy tövis átszúrja a cipőm alig érezhető talpát (felügyelőcipőtalp!), a füveket a vak madárnak úgy vágom, ahogy (lassan harminc éve) csak hevertem köztük, ez mind a teljes élet, nem lehettem nyelvész tudós (sem), *mert* nagyon megvolt a köztváros terepem, kivárási, mert fogalmam sem lehetett az épp mai szakaszairól, csekély körzeteiről –, amelyek csak egybeletva, egybeletve nem bizonyulnak rajtam túltornyosuló, engem elszorító (s „eredményükkel” másokat elszomorító) halmaznak. A szervesség ígérete volt meg számomra kezdettől a költészetben, s mint minden élet (Élet), ez is öntörvényűvé válik, a világ törvényeinek részeként. Avval a felelősséggel, ami minden élő; hordozza azt, hogy nemcsak ő él, de az életnek ő a példája is (lásd: József Attila a füvekről), és minden viszontagságos látszat ellenére helyénvaló, s minden helyénvalóság látszata ellenére viszontagságos meglétű. Rilke írja: hogy „riad és esztelen a század, / ha hívságai mögött nem állhat / valami mozdulatlanul”. Ezt tanultam már tizenkilenc évesen, még az egyetem előtt. Vagy ki tudja, mikor. Még az ötvenesekben, vagy ahogy a háború után, végeredményben mégis a romok közül előmászva, mindent, amin maradt, nagylelkű gesztusokkal (hát ha elveszett volna...!) a törmelék alól kikaparva, tehát a költészeti válogatás egyik szép alapelvét gyakorolva, jóllehet akkor már vagy eldőlt, hogy ez az írás-dolog *lesz*, vagy úgyse ettől alakult, de a játékok minden esti behajózása képzetben, elalvás előtt... meg az a „R. L. Stevenson-tudat”, hogy nem lehet mindig odahaza lenni sem, a legfontosabbakat és a legkedvesebbeket se lehet örökké gondolni, óvni... a két véglet, s közöttük *minden rész*, ez volt, „csak” ennyi volt az elszánás tartalma. A költészetnek, (mert most történetesen róla beszélünk) alkalmasnak kellett lennie rá, hogy ezt a nagyon egyszerű, nagyon alapvető, mégsem akármilyen emberi vágyat befogadja, hordozza, mások számára átélhetővé tegye. Hogy a „mások” együttesének egy-valami egységként mutasson meg „engem”. Rilke mondta még akkor színtén: hogy némelyek tündökölni, virulni akarnak, látszani, és az szép lét, „mi” azonban meg akarunk érlelődni – és erre is sokat gondolok, még ha külön „érlelődni” nem akarok is, hanem úgy ki tudja, próbálok meg lenni, korántsem idézetként, és ehhez ragyogásmentesnek (homályosnak, sötétnek stb.) kell lenni, meg fáradozni kell.

Azt gondoltam én ott az Alkotás és a Márvány utca sarkán: megírom tételszerűen, József Attila-sorokról sorokra menve, mint érzem alapvetésnek azt, ami a költészetben *benne foglalt* alapvetés. Tehát nem „a” költészet. Kezdjük itt! Ezt gondoltam. Nézzük meg, mi a költészet tartalmi-formai burka, mi rossz mondható el róla, miként járatta le magát annyi mindennel, hogy annyi mindenre, ugye, nem is méltó (miközben az a sok

annyi minden: „mit csinált”? – hát ezt én nem vagyok hivatott eldönteni), szóval, míg sok hibátlan, kifogástalan, mindig lényegien élő, Pálya utcán sosem büslakodó, önmagát, s dolgát el nem hanyagoló, másoknak csalódást nem okozó gyakorlatias ember jár, s jár a kellő úton... addig az úgynevezett költő felteszi a kérdést: barátaim, óhajtotok tudni magatokról? s tömören, mert nagyon siettek? él bennetek vágy, hogy ne csak egy-egy statisztikai adat tömörségével, számítógép programjával találkozzatok? el tudtok hinni valami végelegeset, még ha tudjátok is: jön helyette újabb „végleges”; csak az azért *nem* szorítja ki mindjárt amazit, hanem van ez a toleránsnál is különb egységük, egységük, összetartozásuk, ahogy Csokonai és Berda és Kassák és mind az azótaiak közül a hozzájuk épp érdemben, nem forma vagy formátum szerint illők, egybetartoznak... s nem jelent-e ez is valamit? ez az egybefüggés? ez az egymást oly igen kizáró tények párbeszéde? nem látszat-e akkor csak az a nagy másság? Nincs-e mindennek akkor hát, íme, hozzászólása a leghétköznapibb gyakorlatnak ahhoz a részéhez, ahol épp a hajszályökerek vannak? Vagy az összetartozásról eszembe jutott, ahogyan a vak madárról írni próbálok, erről az összetartozásról..., emelyet kifogásolni is szokás, kevesellni... Itt hazaértem, s abahagytam. Tükrök a tükrökben, a költészet szerepe az életben, a valódi valóság szerepe a költészetben... Dolgok, hajszályökér-lényegek! Tudjátok igazán egymásról, jegyezhettem volna fel költőien. (Fogjuk rá.) Vagy teoretikusan: van-e köz-igény, s köz-nyelv (!), köz-megegyezés arra, ahhoz, abban, hogy mi is a költészeti közhez-szólás? Mi a köz-emberi? Hol a tudatosság minimális határa? (Mennyi képlékenység.). Mondhattam volna, mint szaktársaim szaktársa: több becsületet a költészetnek. (De hiszen – mintha volna ez is!) Akkor meg...?

Úgy érzem, hogy nem a Pálya utca mászkálója, nem a madarak felügyelője, nem hozzászóló, nem köz-ember vagyok, hanem magyar költő. Ezzel vagyok a nem is olyan sok elébbi (meg a többi említetlen) mind. Olvaszuk el az *Irgalom* című verset. A világ azóta bonyolultabb is lett, meg nem is. De a „kötetemben” (*Szállj költemény...*) címmel szereplő vers utolsó szakasza sem akármilyen: „nem muszáj / hősnek lenni, ha nem lehet”. Aztán mégis a *Nem emel föl* két sorát választom: „Intsd meg mind, kiket szeretek, / hogy legyenek jobb szívvel hozzám...” És olvasom, olvasom az 1955-ös könyvet. Évszámok, forintszámok... félre veletek! E város, e város-államnyi költészet-világ (*polisz*) lakója, már nem magamról beszélek, olvasok, írok. S milyen könnyű lett volna egykor, divatos ál-nyelvész tudóri, ifjlonci játékkal mondani itt valamit: nem „én”-zások, hanem „ti”-zások... Hanem ti, barátaim, akik ezt tényleg érthetitek – és miért ne érthetné bárki ezt! –, tudjátok, hogyan is van. (Hogyan is...?)

Nagyon sokféleképpen. De mi ez a vita, már amennyit én tudok róla eddig? Mit csinálunk vele? *Jobb sokféleségek* idején már?

Szerényen csak ennyit mondok: ezzel is verset írunk. *Allandóság változik*. A vers nekem mindig „a köz” volt. Ennek a tudatosságnak – hadd tudatosítsam – nem örülhet mindenkor a költőegyén. Ám egy idő múltán ő maga is megiródik olyanná, hogy „egyrészt” – már mindegy. És akkor nem is kell külön kezdődnie a „másrészt”-nek. Az is megvolt, kezdettől fogva. Az volt. (József Attilának, Paul Klee-nek; stb.) Amit – Apollinaire soráiból akár – kiolvashatunk erről: változatlanul igaz. A költészet különös rangja, hogy nem is oly különös.